

ANTUN SOVIĆ PREVODILAC BIBLIJE NA HRVATSKI JEZIK

O 110. obljetnici rođenja i o 50. obljetnici smrti

Dr. Adalbert REBIĆ

Uvodne bilješke

Nisu imali sreće prevodioci Biblije na hrvatski jezik; svatko je od njih imao svoje peripetije, svoj križni put, sve od mukotrpnog prevođenja pa do zakašnjelog ili nikakvog objavljivanja svog prijevoda Biblije.

Da se podsjetimo: negdje oko godine 1521. naložio je Bernardin Frankopan nekolicini svećenika da prevedu cijelu Bibliju na hrvatski jezik. No o tom pokušaju ništa više ne znamo. Hrvatski su protestanti pokušali prevesti cijelu Bibliju, ali ni oni nisu uspjeli ostvariti taj naum. Stjepan Konzul i Antun Dalmatin objavili su samo Novi zavjet (1562. i 1563) a J. Juričić i J. Cvečić samo jedan dio Staroga zavjeta (Proroke, 1564.godine). Godine 1630. sačinio je prijevod cijele Biblije na hrvatski jezik Bartol Kašić, isusovac iz Dubrovnika, ali je taj prijevod ostao u rukopisu samo zbog toga što nije bio pisan crkvenim jezikom, odnosno glagoljskim ili ćirilskim slovima, što bi bilo bolje odgovaralo po tadašnjem shvaćanju Propagande koja je Bartolu Kašiću dala u zadatak prevesti Bibliju na hrvatski jezik.

Poput Kašića sličan je neuspjeh i iz sličnih razloga doživio jedno stoljeće kasnije Stjepan Rosa, protivnik crkvenoslavenskog jezika u liturgiji. On je u čisto narodnom dubrovačkom govoru priredio Evandelistar (1751) i prijevod Novoga zavjeta *Novi uvjet* (1751), ali je i jedno i drugo djelo ostalo u rukopisu, jer mu se protivio zadarski nadbiskup Matija Karaman, koji je zagovarao crkvenoslavenski jezik.

Godine 1794. pokušao je dati potpuni prijevod Biblije na hrvatski jezik Mihovil *Jurjetinović-Ivankić*, iz Kaštela. I njegov je prijevod ostao u rukopisu. Za vrijeme zagrebačkog biskupa Maksimilijana Vrhovca (1787–1827) pokušalo je nekoliko kajkavskih pisaca prevesti barem dijelove Svetoga pisma na hrvatski jezik: A. Vranić je preveo Psaltir (1816) i Jeremijin plač (1820), Rupert Ivan Gušić cijeli Novi zavjet (Evangelium); Ignac Kristjanović je tiskao Evandelistar (1842), Tobiju (1845) i Juditu (1846), a prijevod ostalih starozvjetnih knjiga ostao je u rukopisu.

Konačno su Hrvati dobili cjeloviti prijevod Biblije tek 1831: »Sveto pismo Starog i Novog zakona« od franjevca Petra Katančića (+1825) da bi uskoro poslije toga slijedio i drugi cjeloviti prijevod Ivana Matije Škarića: »Sveto pi-

smo Staroga i Novoga Uvita« (Beč 1858–1861) u 12 svezaka. Treći cjeloviti prijevod Biblije trebalo je potom dugo čekati: tek 1942. godine tiskan je prijevod Svetog pisma što ga je priredio sarajevski nadbiskup Ivan Šarić, premda je međuvremeno Antun Sović priredio cjeloviti prijevod Biblije s vrlo opsežnim komentarom. Do tiska tog prijevoda nije došlo, jer je tadašnja kritika bila protivna tiskanju takvog prijevoda, budući da se Sović ugledao u Vukov jezik, neke vrsti *jugoslavenski* jezik. Od žalosti je prevodilac potom obolio i ubrzo umro 1941. godine.

Život

Antun Sović rodio se u Velikom Bukovcu kod Ludbrega 25. travnja 1881. godine, dakle prije 110 godina. Roditelji su mu bili imućni seljaci. U svom rodnom mjestu pohađao je pučku školu, a po svršenoj pučkoj školi krenuo je na daljnje školovanje u Zagreb. Roditelji su ga upisali na Kraljevsko-cesarsku gornjogradsku gimnaziju koju je s izvrsnim uspjehom završio 1901. godine. Kroz gimnazijsko školovanje bio je marljiv i uporan đak.

Sam Sović ostavio nam je dvije vrlo značajne uspomene iz gimnazijskih dana. Kad je jednom dobio lošu ocjenu iz grčkog jezika, razljutio se i otišao u zbornicu potužiti se direktoru zahtijevajući da ga profesor ispita pred direktorom. Pokazavši uistinu solidno znanje, dobivao je od tada uvijek dobre ocjene. Na maturalnom ispitu, kojemu je predsjedavao poznati profesor grčkog jezika na Kraljevskom sveučilištu Franje Josipa I. u Zagrebu August Mesić, elegantno je i vješto preveo inače vrlo teški grčki tekst jednog Tukiditova djela, tako da mu je profesor ponudio stipendiju za studij klasične filologije.

Međutim, Antun Sović se odlučio za studij teologije. Teologiju studira na Bogoslovnom fakultetu u Zagrebu od 1901. do 1905, kad je zaređen za svećenika. Već nakon tri godine po svršetku teoloških studija na istom je Fakultetu doktorirao 1908. godine. Dok se pripremao za doktorat iz teologije, obavljao je službu nadstojnika studija u Nadbiskupskom orfanotrofiju u Zagrebu od 1905. do 1910, a kroz školsku godinu 1909/1910. obavljao je službu propovjednika na Trgovačkoj školi u Zagrebu.

Od samog početka znanstvenog rada bavio se studijem Biblije pa se prema tomu i habilitirao za starozavjetnu biblijsku struku, i to raspravom o Knjizi Jobovoj. S Knjigom Jobovom bavit će se cijeli život; posthumno će mu Bogoslovska smotra objaviti studiju o Jobovoj knjizi.¹

Godine 1910. zagrebački ga nadbiskup, uvjerivši se u njegovu marljivost i sposobnost, šalje na daljnji studij Svetog pisma u Rim na tek osnovani Papinski biblijski institut kojemu je od samog početka bio rektorom slavni Leopold Fonck. Sović je stekao simpatije u tog marljivog i sposobnog njemačkog egzegete. Kod njega je pisao radnje, pa se Leopold Fonck uvjerio u njegovu marljivost te mu savjetovao da svoj istraživački posao posveti proučavanju »kateni svetih otaca«. Sović je, naime, što aktivno a što pasivno poznao nekoliko svjetskih jezika (hrvatski, srpski, njemački, francuski, engleski, talijanski, španjolski, hebrejski, grčki, arapski i siro-aramijski). Poznavanje tih jezika mu je omogućilo znanstveno istraživanje. Odmah je zapeo za katenu odnosno komentar monaha Nila (+430) biblijske Knjige Pjesme nad pjesmama. Na taj je

¹ Usp. Bogoslovska smotra 30 (1942) 320–340.

tekst naišao u vatikanskoj biblioteci. Međutim, tekst nije bio cjelovit pa se Sović dao na mukotrpan posao želeći uspostaviti cjelovit tekst tog Nilova komentara.

U ljetnim mjesecima 1911. godine mladi Antun Sović putuje po bibliotekama, putuje u Svetu zemlju, prisustvuje arheološkim iskapanjima. Sve to detaljno i minuciozno bilježi na papiriće koje će sa sobom seliti u nekoliko navrata do svoje smrti. Pošto je kroz godinu dana uspio specijalizirati sve najvažnije predmete biblijskog studija u Rimu, bi 21. 10. 1911. godine imenovan suplantom uvodnih biblijskih znanosti na Bogoslovnom fakultetu u Zagrebu. Već iste akademske godine, naime 13. siječnja 1912. Kraljevska zemaljska vlada imenuje ga izvanrednim profesorom za Sveto pismo Staroga zavjeta i za uvodne znanosti u Sveto pismo kao i za biblijske jezike. A već 30. 10. 1915. godine dekretom iste Kraljevske zemaljske vlade imenovan je redovnim profesorom. To brzo napredovanje dokazom je s jedne strane njegove stručne spretnosti, a s druge i velike simpatije profesorskog zbora kao i crkvenih i državnih vlasti prema njemu.

U akademskoj godini 1913/1914, zatražio je dopust da bi mogao nastaviti svoj znanstveno-istraživački rad oko rekonstruiranja Nilova komentara Pjesme nad pjesmama. Tada je obišao sve veće europske biblioteke i sabrao vrlo bogato gradivo: nekoliko stotina snimaka najznačajnijih grčkih kodeksa u kojima su bili sačuvani tekstovi Nila monaha. Plod je tog znanstvenog rada bio potpuna rekonstrukcija Nilova komentara koji nažalost do današnjega nije objavljen, iz različitih razloga, najviše iz tehničkih razloga. Kratki prikaz tog Nilovog komentara Sović je objavio u *Biblica*² i u *Bogoslovskoj smotri*.³ Danas imamo u posjedu njegov rukopis (marljivim radom pronašao ga je među Sovićevim papirima moj student na sz. seminaru Vinko Mamić), ali bi netko trebao uložiti još mnogo truda da tom radu dade konačni oblik i da ga pripremi za tisak za koji su zainteresirane neke izdavačke kuće u Europi.

Uz svoj istraživački rad Sović je svoju djelatnost posvetio i nastavi, a osobito pripremanju udžbenika za studente. Pripremio je skripta svojih egzegetskih tumačenja, ali i udžbenik odnosno gramatiku s hrestomatijom hebrejskog jezika.

Uz nastavu i istraživački rad prevodio je psalme, izravno s hebrejskog jezika; 68 psalama objavljeno je u Rimskom obredniku (Zagreb). Honorar koji je dobio za prijevod tih psalama utrošio je za putovanje po Siriji, Palestini i Egiptu 1928. godine. To je putovanje trajalo nešto više od tri mjeseca. Iskristio ga je do maksimuma: obilazio je arheološka iskapanja, posjećivao muzeje, biblioteke, boravio među beduinima i s njima sklapao prijateljstva; s njima znao dugo razgovarati i tako ući u duh njihova govora i načina življenja.

Kad se vratio sa znanstvenog putovanja odlučio je sam prevesti cijelo Sveto pismo s izvornog hebrejskog jezika na jugoslavenski jezik, kako ga on skova i nazva. Da bi se mogao sav posvetiti prijevodu Svetog pisma, predao je jedan dio nastavnih predmeta mlađem profesor, dr. Janku Oberškome.

Marljivo je pohađao međunarodne znanstvene skupove i na njima aktivno sudjelovao, s dužim ili kraćim predavanjima i vrlo žustrim ali plodnim raspravama. O svemu je pravio bilješke: mjesto održavanja znanstvenog skupa,

² De Nili Monachi Commentario in Canticum canticorum, *Biblica* 2(1911) 45–52.

³ BS 13(1925) 1–32 + faksimili I–VIII.

imena prisutnika i predmet rasprave. Prisustvovao je etnološko-religijskom skupu u St. Gabrielu kod Beča 1923. godine, bizantološkom kongresu u Beogradu 1927. i u Ateni 1929, te na orijentalističkom kongresu u Leydenu 1931. godine. Dok je prevodio Sveto pismo, odrekao se putovanja i kongresa.

Na bizantološkom kongresu u Beogradu 1926. održao je predavanje o Nilovu komentaru Pjesme nad pjesmama. Na bizantološkom kongresu u Ateni govorio je o Kosovskoj bici, a na međunarodnom kongresu u Leydenu je vrlo živahno raspravljao: o tomu je pisao u Katoličkom Listu (vidi bilješku 10).

Čitav je svoj život posvetio upornom proučavanju hebrejskog jezika tako te je govorio o mogućnosti da sam tiska ispravke Hebrejskog rječnika glasovitog tandema Gesenius-Buhl.

Spomenimo i to da je Sović u dva navrata bio dekan Bogoslovnog fakulteta (1916/1917 i 1925/1926) i dva puta prodekan (1917/1918 i 1926/1927).

Naporan prevodilački rad i pustinjačka disciplina za vrijeme prevođenja Biblije bijahu uzrokom sve češćih oboljenja. Osobitu bol su mu zadale kritike na njegov prijevod Svetog pisma Staroga zavjeta, osobito poslije objavljivanja Prospekta s ogledima njegova prijevoda. Uskoro zadobi šećernu bolest, a k tomu i bolest srca i bubrega, te 29. rujna na blagdan sv. Jeronima 1941. godine zamijeni ovaj mukotrpan život s boljim i vječnim životom u zajednici sa svojim zemljakom Jeronimom.

Znanstveni rad

Životno djelo Sovićevo je prijevod Svetog pisma Starog zavjeta na hrvatski odnosno kako ga on zove »jugoslavenski« jezic. Nažalost, ostao je u rukopisu. Doduše, poslužio je prevodiocima Zagrebačke Biblije »Stvarnost« 1969. godine (kasnije »Kršćanska sadašnjost«) kao pomoć pri prevođenju. Drugo je njegovo veliko djelo rekonstrukcija Nilova komentara Pjesme nad Pjesmama. I to je ostalo u rukopisu. Uz prijevod Svetog pisma savjesno i temeljito se pripremao za svoja predavanja na Bogoslovnom fakultetu te istraživao i surađivao u znanstvenim časopisima *Biblica*, *Bogoslovska smotra* i mnogim drugim stručnim časopisima i listovima šire namjene.

Tiskana djela

Sović je surađivao iznad svega u Bogoslovskoj smotri i Katoličkom Listu. Pozorno je pratio napredak biblijskih znanosti i svojim recenzijama upoznao naše čitateljstvo s novim dostignućima na području biblijskih znanosti.

1. *Kritika Čebušnikova prijevoda Svetoga pisma.*⁴ Sović je Čebušnika žestoko napao. Pokazao je na mnogim primjerima kako je Čebušnik krivo preveo biblijski tekst. Valja imati na umu da Čebušnik nije prevodio s izvornika nego s grčkog prijevoda (LXX), posluživši se mnogim suvremenim europskim prijevodima. Prigovara Čebušniku što je slijepo slijedio Daničića, a nije ga ispravljao. Čebušnik je, dakako, odgovorio na Sovićevu kritiku.⁵ Na to je Sović odgovorio u Katoličkom listu još žešće.⁶

⁴ A. Sović, *Prijevod Svetog pisma od dr. Čebušnika*, BS 3(1912) 202–208; 4(1913) 348–352. 466–472; A. Sović, *neka se bistri*, Katolički List 63(1912) 290–292. 303–306.

⁵ KL 63(1912) 306.

⁶ KL 63(1912) 318.

2. *Kritika Tadijine knjige* »Errores scientifici et historici« Zagreb 1908. Na 48 stranica Tadija iznosi neke poteškoće i neslaganja u pojedinim knjigama Biblije. Pokušao je pronaći neka pravila po kojima bi se moglo na te poteškoće odgovoriti. Temelji za ta pravila su mu djela sv. Augustina i enciklika »Providentissimus Deus«. Tri su osnovna pravila: 1. svetopisci nas nisu namjeravali učiti u ono što nije potrebno za spasenje; 2. svetopisci pišu ljudskim jezikom, i 3. mi možemo ne shvatiti svetopisce onda kada oni govore o stvarima koje nisu važne za naše spasenje. Sović je žestoko napao Tadiju.⁷ S njegovim se izlaganjem nije slagao; smatrao je da mora obraniti autoritet Svetog pisma, i u tome je postupao strože nego papinski dokumenti (na pr. Providentissimus Deus). Sović izgleda uopće nije uočio problem koji raspravlja Tadija. U raspravi je Sović bio neukusno oštar.

3. *Enkomij liječnicima u Sv. Pismu*. Premudrost Sir 38,1–15. Prijevod s hebrejskog i kratko tumačenje. Objavljeno u BS.⁸

4. De Nili Monachi Commentario in Cant.⁹

5. Referati s međunarodnih znanstvenih simpozija ili kongresa.¹⁰

8. Prijevod Svetog pisma SZ.¹¹

9. Prospekt s ogleđima. Zagreb 1939, 18 stranica.

10. Bogoslovski fakultet i veza s realnim životom.¹² Članak je napisao povodom tvrdnji tadašnjeg ministra poljoprivrede da su »teološki i filozofski fakultet...bez veze s realnim životom« i odgovora dr. A. Živkovića koji je prosvjedovao protiv takve tvrdnje,¹³ ali dopustio da bi se »za biblični studij moglo reći da se u jednom svom djelu razvija bez obzira na život«.

11. Vatikan i Palestina.¹⁴ U ovom napisu se Sović okomio na pisanje židovskog lista »Gideon«. Članak je polemičke naravi i prilično antisemitski.

12. Psalmi u hrvatskom izdanju Rimskog obrednika.¹⁵ U tom članku odgovara Markovu na njegove primjedbe da nije ujednačio prijevod psalama.

13. Rimski obrednik, Zagreb 19. U priređivanju tog izdanja imao je Sović dosta udjela.

14. Plač Jeremije proroka, u hrvatskom prijevodu Rimskog misala D. Kniewalda (na str. 324–326; 332–334; 354–356).

15. Tel el Amarnski izvještaji i Sveto pismo.¹⁶

⁷ BS 7(1916) 38–55. 156–167. 254–270. 360–373; 8(1917)28–51. 132–148; 9(1918)23–46. 146–174. 211–237. 266–270; 10(1919)37–46. 107–129.

⁸ Objavljeno u BS 26(1938) 165–167.

⁹ Vidi bilj. 2; A. Sović, Moj komentar Nila Monaha k Pjesmi nad pjesmama, KL 20(1932) 483–486. 496–499. 510–513.

¹⁰ A. Sović, Über die Rekonstruktion des verloren gegangenen Hoheliedes, u Deuxième Congrès internationale des Études Byzantines, Belgrade 1927, str. 85089. A. Sović, Les remarques sur la bataille de Kosovo, u Actes du III Congrès internationale d'Études Byzantines, Athènes 1932, str. 147–148. Antun Sović, XVIII. kongres orijentalista u Leydenu, u KL 82(1931) 485–489.

¹¹ A. Sović, Prijevod Svetog Pisma, u KL 110(1939) 98.

¹² KL 80(1929) 264–267.

¹³ KL 80(1929) 251–253.

¹⁴ KL 80(1919) 189–192.

¹⁵ KL 82(1931) 1–4.

¹⁶ BS 3(1912) 82–104.

16. *Recenzije*. Sović je marljivo pratio suvremena biblijska izdanja. Napisao je nekoliko recenzija.¹⁷

DJELA OSTALA U RUKOPISU

Prijevod Svetog pisma Staroga zavjeta

Prof. Dr. Antun Sović dobio je prvi nalog od nadbiskupa dr. Antuna Bauera 24.XI. 1927. godine da prevede odnosno popravi prijevod psalama na hrvatski jezik za potrebe Rimskog obrednika. To je učinio s uspjehom; preveo je s izvornog hebrejskog jezika 60 psalama. Drugi je nalog dobio 6.veljače 1928. godine opet od nadbiskupa zagrebačkog dr. Antuna Bauera da prevede cijelo Sveto pismo Staroga zavjeta na hrvatski jezik. Ovaj je nalog za prijevod Svetog pisma od službene Crkve tražio sam Sović. Bio je duboko uvjeren da je to crkveni pothvat a ne samo njegov osobni rad, pa je zato htio za taj pothvat imati crkvenu punomoć.

U Katoličkom Listu piše u vezi s tim nalogom slijedeće: »Kako ću ja bez primljenog mandata sa strane Crkve u velikim poteškoćama ovoga posla moći stupiti pred Gospoda Boga i tražiti njegovu pomoć. Reći će mi: 'Sinko, a ko te je ovlastio da radiš taj posao? Radi si ga sam kako znaš.' No s crkvenim mandatom u ruci, ja kao profesor Staroga zavjeta i jevrejskog jezika znam kako s Velikom Gospodinom i Stvoriteljem svega treba govoriti.«¹⁸

Sović je prijevodu Svetog pisma Staroga zavjeta posvetio punih šest godina. Stanovao je u ljetnikovcu, u jednom vinogradu, kraj Samobora. Živio je poput pustinjaka; u tome je slijedio svog zemljaka Jeronima Dalmatinca, crkvenog prevodioca Svetog pisma na latinski jezik u 4. stoljeću. Dok je prevodio Sveto pismo, ustezao se od alkoholnih pića, uživanje mesa sveo na najmanju mjeru, izbjegavao društvo s ljudima i posvećivao ostali dio dana molitvi i razmatranju. Sović je za prijevod Svetog pisma bio izvanredno osposobljen. Bio je po naravi marljiv i uporan što je za takav pothvat osnovni preduvjet. Temeljito je poznao hebrejski jezik što je glavni preduvjet za dobar prijevod Svetog pisma.

Međutim, jedno mu je ipak nedostajalo: nije poznao hrvatski jezik u onoj mjeri u kojoj bi ga izvršni prevodilac trebao poznavati. Mnogi su mu već na početku njegova pothvata prigovarali da neće uspjeti učiniti dobar prijevod, budući da je po rođenju i življenju kajkavac, a prevoditi treba na hrvatski književni jezik. Osim toga, imao je čudnu predodžbu o zajedničkom jeziku svih južnih Slavena. Nova država, Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca u kojoj se Sović našao poslije 1. svjetskog rata tek je deset godina postojala pa Sović još nije upoznao sve njezine zamke.

Tako je Sović otišao na tri godine u Šumadiju da ondje nauči jezik na koji je trebao prevesti Sveto pismo. Sa sobom je uzeo gusle i boravio među seljaci-ma, slušao narodne pjesme i gudio. Jezik na koji je preveo Sveto pismo nazvao je *jugoslovenskim (srpskohrvatskim)*; bijaše to čudna mješavina hrvatskog i srpskog jezika. Međutim, ono što je najviše naljutilo Hrvate katolike bijaše

¹⁷ Recenzije: a) A. Scoti, *Lezioni di propedeutica biblica*, BS 3(1912) 451-453; b) B. Walde, *Die Esdrabücher der LXX*, BS 5(1914) 97; c) Ps 1,1. Osvrt na članak T. Vlašića, KL 68(1917) 1927, 85-89;

¹⁸ KL 110(1939) 52.

činjenica da je »jugoslovenio« nazive biblijskih osoba i mjesta: mjesto Jozue (prema Zagrebačkoj Bibliji »Kršćanske sadašnjosti« Jošua) Sović ima »Josuj«, mjesto Samuela ima »Samuilo«, mjesto Job ima »Jov«, mjesto Danijela on ima »Danilo«, mjesto Booz (ili Boaz) on ima »Vojaz«, mjesto Baruh Sović ima oblik »Varuj«, mjesto Estere ima »Jestira«, mjesto Betlehem on ima »Vitlejem«.

Nije bilo teško prepoznati u takvom preinačavanju biblijskih imena preveliku sličnost sa srpsko-pravoslavnim izrazima. I mnogi su ga počeli žestoko napadati. Osobito je žestok na riječima bio Mijo Lamot koji je pod pseudonimom »Glebae adscriptus« napisao oštru kritiku takva prijevoda u *Katoličkom listu*¹⁹ kao odgovor na Sovićev izvještaj o svom prijevodu SP u prethodnom broju *Katoličkog lista*²⁰. Prigovara Soviću što je jednostavno slijedio Daničićev prijevod Svetog pisma i zapravo i nije donio novi prijevod. A osobito mu za mjeru srbiziranje biblijskih naziva. Svoju je kritiku zaključio riječima: »Sović može vitlati koliko ga volja...« (misleći pri tom očigledno na Sovićev »Vitlejem« za »Betlehem«). Sović se branio: opravdavao je svoj izbor pozivajući se na Sv. Ćirila: »Ijekavski, štokavski govor, koji u mnogočemu natkriljuje i sam grčki jezik, ima pravo prilagođivanja tuđih imena svome geniju. A nepodnosivo je da mu se naturuju imena prema latinskom i njemačkom jezičnom geniju.«²¹ Sović je smatrao da usvajanje takve inačice biblijskih imena za kakvu se on odlučio nije nipošto usvajanje srpsko-pravoslavne terminologije nego njegov »hrvatski trud osnovan na konsekvenciji načela sv. Ćirila...«

Sporno je za mnoge bilo i to za koga je Sović preveo Sveto pismo, da li za vjernike ili samo za svećenike. Dodavši prijevodu hebrejsko-njemačko-hrvatski rječnik i vrlo kratke bilješke, i to odmah uz rub teksta, otežao je čitanje Svetog pisma vjernicima. Sam je u *Katoličkom listu*²² pisao da je preveo Sveto pismo prvenstveno za svećenike. Tako se vrlo vješto ogradio da ga ne bi slučajno netko tužio u Rim.

Godine 1939. A. Sović je u *Zakladi tiskare narodnih novina* objavio *Prospekt s ogledima* u kojem su bile zastupljene mnoge biblijske knjige (Post 3,1–18; Ruta 2,1–11; 2 Sam 1,17–27; Jov 40.15–24; Ps 51; Ps 130; Pj 1,5–11; Iz 37,21–27; Dan 5,23–30; Prop 12,16–18; 23,1–11; 31,8–11; 1 Mak 1,1–28) prevedene na »hrvatski« jezik (Zagreb 1939). Tako su sada svi mogli znati kakav će biti njegov prijevod Svetog pisma Starog zavjeta.

Taj je *Prospekt* uzvitlao prašinu. I nije tomu ništa pomogao njegov izvještaj na sjednici biskupskih konferencija Jugoslavije 28. siječnja 1939. godine.²³

Vrlo ozbiljnu kritiku na Sovićev prijevod Svetog pisma napisao je Ivan Mikić u *Hrvatskoj straži*, i to u dva navrata.²⁴ Prvi je napis vrlo ozbiljan i u njemu pisac pokušava naći i dobre strane prijevoda i pohvaliti prevodioca. Prigovara mu iznad svega na upotrebi istočne varijante biblijskih naziva, što nikad nije bila hrvatska tradicija, i na upotrebi nekih riječi koje ne spadaju u blago hrvatskog jezika (primjerice *istorijski* umjesto *povijesni*, *sjem* umjesto

¹⁹ Glebae Adscriptus, Biblija i biblijsko prigovarjanje, KL 110(1939) 110–112.

²⁰ A. Sović, Prijevod SP SZ, u KL 110(1939) 52s.

²¹ KL 110(1939) 68.

²² KL 110(1939) 98.

²³ A. Sović, Nešto o svom prijevodu Svetog pisma, u KL 110(1939) 98. Vidi njegov članak *Nešto o svom prijevodu SP*, KL 83(1932) 598.

²⁴ Hrvatska straža 11(1939) br. 38, str. 35; br. 82, str. 4–5.

osim i slično). Prigovara mu i na donošenju rječnika uz rub teksta, i to hrvatsko-njemačkog, što je ne samo nepotrebno nego i neukusno. Međutim, drugi je napis pisan vrlo borbenim stilom i pamfletističke je naravi; zapravo je odgovor na Sovićev Izvještaj BKJ o svom prijevodu, što je bio objavljen u Katoličkom Listu. Dokazuje Soviću da nije ništa u pravu kad se odlučio za onakav oblik biblijskih imena; to uopće nije u duhu sv. Ćirila ni staroslavenskog jezika. Mikić predlaže, dobronamjerno, ono što bi trebalo učiniti da prijevod može biti objavljen: treba ukloniti iz prijevoda sve nehrvatske riječi (kao sjem, jevrejski, sudija, šta, porodica), izmijeniti biblijska imena u uhodana hrvatska biblijska imena, ispustiti hebrejsko-njemačko-hrvatski rječnik na rubu teksta.

Janko Šimrak, tada dekan Katoličkog bogoslovnog fakulteta i glavni urednik *Hrvatske straže*, također se osvrnuo na Sovićev prijevod u *Hrvatskoj straži*²⁵. Premda Šimrak visoko cijeni znanstveni rad prevodioca i ukazuje na činjenicu da će njegov prijevod Svetog pisma biti bez sumnje vrlo značajan doprinos hrvatskoj katoličkoj kulturi, okomljuje se na »ideološke principe« Sovićeva prijevoda i upoznaje javnost s činjenicom da je Sović bio i od Fakultetskog vijeća upozoren na to, i da je Fakultet o tomu upozorio i BKJ. Šimrak je ujedno predložio (što je bio i prijedlog profesorskog zbora) da se 1. rječnik skрати i stavi u bilješke ispod teksta, 2. bilješke prošire i 3. prijevod preoblikuje u hrvatski književni jezik kakvim govori i piše hrvatski narod.

Sličnu je oporbu napisao i Fra Emil Orozović.²⁶ Na Sovićev Prijevod Svetog pisma osovili su se i anonimni pisac u »Novoj Reviji«²⁷ i ARB (vjerojatno Andrija Glavaš?) u »Hrvatskom narodu«.²⁸ Sović se nije branio od tolikih nastajta, ali nije ni za dlaku htio popustiti. Stoga je 12. lipnja 1940. godine poslovni odbor Katoličkog episkopata u Zagrebu povjerio prijevod Svetog pisma na hrvatski jezik vrhbosanskom nadbiskupu Ivanu Evandelisti Šariću.

Pismo kojim je zagrebački nadbiskup Alojzije Stepinac predao mandat prijevoda Svetog pisma nadbiskupu I.E. Šariću objavljeno je u Katoličkom tjedniku u Sarajevu.²⁹ U tom su pismu riječi »nakon neuspjelog pokušaja Sovićevog prijevoda Svetog pisma Staroga zavjeta« mnogi slobodno tumačili i dokazivali da Sovićev prijevod nije valjao. Zato je Hrvatska bogoslovska Akademija reagirala ukazujući na činjenicu da je A. Stepinac u pismu samo htio naglasiti to da »dr. Soviću u doba dok još nije bio pristao na izmjenu svoga pravopisa i nekih jezičnih osebjnosti nije uspjelo izdati Sveto pismo.«³⁰

Naknadno je dr. Antun Sović pred svoju smrt članovima Hrvatske bogoslovske akademije, ponajprije dr. Janku Oberškome, dozvolio da izmijene pravopis u duhu Broz-Ivekovićeve Rječnika i Boranovićeve Pravopisa što, nažalost, zbog ratnih i poratnih prilika nije bilo moguće učiniti (premda je dr. J. Oberški na tome radio i poprilično mnogo učinio). Valja ipak spomenuti činjenicu da je ipak Hrvatska bogoslovska akademija i Hrvatski bibliografski zavod bio spreman da objavi Sovićev prijevod onako kako ga je on učinio. Ali, bilo je prekasno: bio je rat!

²⁵ J. Šimrak, Ideološke napomene, *Hrvatska straža* 11(1939) br. 38, str. 2–3.

²⁶ *Hrvatska straža* 11(1939) br. 46, str. 4.

²⁷ *Nova revija* 18(1939) br. 1 str. 74–76.

²⁸ *Hrvatski narod* 1939 br. 3 str. 5.

²⁹ *Katolički Tjednik* 18(1942) br. 10 str. 3.

³⁰ *KL* 113(1942) br. 28 str. 327.

Komentar Nila Monaha o Pjesmi nad pjesmama

Za vrijeme svojih studija na Papinskom Biblijskom Institutu Sović se oduševio za grčka djela Nila Monaha,³¹ pa je stoga počeo istraživati grčke katene, da bi na temelju njih rekonstruirao Nilov Komentar Pjesme nad pjesmama. Budući da je taj Komentar bio zagubljen, a sačuvaو se jedino u raznim *katena*-ma, nije bilo druge nego istražiti što je moguće više takvih grčkih katena da bi se moglo dobiti cjelovit tekst. (Katene ili verižni komentari su takova egzegetska tumačenja Biblije iz starog kršćanstva u kojima se na kraći ili dulji biblijski tekst nižu poput karika na verigama tumačenja uzeta u potpunom ili skraćenom obliku iz izvornih komentara pojedinih Otaca ili crkvenih pisaca).

1913. godine Sović je krenuo na znanstveni put po europskim bibliotekama. Pohodio je biblioteke u Münchenu, Berlinu, Leipzigu, Bruxellesu, Parizu, Londonu, Oxfordu, Madridu, El Escorialu, Zaragozazi, Barceloni, Milanu, Torinu, Veneciji i Rimu, a pregledao je i kataloge mnogih azijskih biblioteka. Napravio je 4.500 fotokopija i sve ih donio u Zagreb. Na rekonstrukciji Komnara radio je punih šest godina: 1920. godine djelo je bilo dovršeno.

Komentar je imao 229 stranica, osim uvoda (devet stranica) i prolegomena (156 stranica). Djelo je pisao njemačkim jezikom. Trebalo je biti objavljeno u »*Monumenta biblica et ecclesiastica*«, ali zbog ekonomskih poteškoća nije bilo objavljeno. U novije vrijeme za to se djelo zanimaju »*Sources chretiennes*« iz Belgije. Djelo je bilo godinama skriveno u arhivu, dok ga nije lanjske godine pronašao moj marljivi student Vinko Mamić, karmelićanin, koji je za seminar izradio izvrsnu radnju o tom komentaru. Svakako, objavljivanje tog djela bilo bi vrlo zanimljivo i zbog filologije (Nil naime upotrebljava grčke izraze koji se u drugim grčkim djelima ne nalaze).

Odlomak Hipolitova komentara Pjesme nad pjesmama

Za vrijeme istraživanja Nilova Komentara Sović je u oksfordskoj biblioteci naišao na jedan odlomak bezimenog komentara Pjesme nad pjesmama i zaključio da se radi o Komentaru Hipolita rimskoga.³²

Ostala djela u rukopisu

1. Gramatika jevrejskog jezika sa velikom hrestomatijom. Nažalost i to djelo nije bilo objavljeno, jer tada u Zagrebu nije bilo u tiskarama hebrejskih slova. Sović je pripremio i slovnice Aramejsko-biblijskog, arapskog i sirskog jezika. Međutim, sve je ostalo u rukopisu.

2. Studija o jedinstvenom pravopisu i akcentu, jednoga u sebi a trolična prema vani (e-ije-i), štokavskoga književnog jezika. Sović pokušava pronaći jedinstveni pravopis hrvatskog odnosno jugoslavenskog jezika, povodeći se za

³¹ Nil Monah bijaše suvremenik Ivana Zlatoustoga i njegov učenik. Bijaše odlična roda i u Carigradu je obnašao visoku državničku službu koje se odrekao te zajedno sa svojim sinom Teodulom pošao na Sinaj da se zamonaši. Istovremeno žena mu s kćerkom pođe među monahinje u Egipat. Umro je 430. godine u dubokoj starosti. Mnogo je pisao i djela su mu stari visoko cijenili.

³² A. Sović, O Oxfordskom fragmentu Hipolitova komentara Pjesme nad Pjesmama, u BS 13(1925) 29.

Daničićem. Studiju je pisao za vrijeme prevođenja Biblije (od 1930 do 1934). Taj mu posao bijaše beskoristan, jer se jezik kod Južnih Slavena nije odvijao onako kako je to Sović zamislio.

3. Ostala djela. U Sovićevoj ostavštini ima prilično manjih studija egzegetsko-filološkog i dogmatsko-filozofskog značaja. Na starozavjetnom seminaru akad. godine 1989/1990. raspravljali smo o životu i djelu A. Sovića i pritom se student Vinko Mamić, karmelićanin, izvanredno zalagao u istraživanju Sovićevih rukopisa. Trebalo bi mnogo truda i vremena da se osvijetli sa svih strana lik A. Sovića upravo na temelju njegovih neobjavljenih djela i bezbrojnih osobnih bilježaka koje je on svakodnevno bilježio. Isto tako, jedan marljivi čovjek trebao bi se posvetiti Sovićevu komentaru Nila Monaha Pjesme nad pjesmama.

Aktualnost Sovića kao prevodioca Svetog pisma

Unatoč tomu što je njegov prijevod osebujan i što je ostao neobjavljen, on je ipak imao velik utjecaj na razvoj književnog hrvatskog jezika. On je svojim jezičnim skrajnostima ukazao na potrebu da književni jezik mora sam sebi krčiti putove i postati samostalan. Njegov prijevod Svetog pisma poslužit će prevodiocima Biblije 1969. godine (Stvarnost, Kršćanska sadašnjost) kao temeljni prijevod. U tom smislu onda smijemo reći da njegov rad nije bio uzaludan.

O A. Soviću napisao je na našem Fakultetu Marko Babić magistarsku radnju pod mojim vodstvom. Zahvaljujem Babiću na mnogim podacima koji su uvršteni u ovaj napis o Soviću.